

НЕЛІНІЙНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СВІДОМОСТІ

НАДІЯ, КОМАРОВА¹

Анотація

Актуальність дослідження в тому, що в умовах сучасної війни Росії проти України інформаційна складова є однією з найважливіших. Як наслідок, виникає потреба розуміння природи інформаційної свідомості та складного процесу сприйняття, перетворення та асиміляції інформації в її різних формах. **Мета статті** – розкриття нелінійної природи інформаційної свідомості суспільства у контексті інформаційної складової війни, надання певних рекомендацій щодо інформаційного захисту сучасного українського суспільства на підґрунті експлікації нелінійної самокерованої природи інформаційної свідомості. **Завдання дослідження:** 1) проаналізувати нелінійність інформаційної свідомості, її когнітивної та креативної активності; 2) розкрити особливості інформаційної свідомості в контексті нелінійності; 3) здійснити аналіз нелінійності інформаційної свідомості на прикладі процесів сучасної війни Росії проти України. Для цього використано синергетичний підхід до аналізу відкритих нелінійних систем. Це передбачає розкриття ознак і особливостей прояву нелінійності інформаційної свідомості, таких як пороговість чутливості до інформації про інформацію, присутні тривала квазістаціонарна стадія і стадія вибухового зростання з характерними стрибками, зміна темпу розвитку, існування кризових періодів (періодів нестійкості). Постає також необхідність дослідження ефективних способів керування (самокерування) інформаційною свідомістю як нелінійною відкритою системою. роблено висновки що розуміння нелінійної природи інформаційної свідомості, на нашу думку, є однією з умов для перемоги в інформаційній війні, яка включає захист від агресивних інформаційних забруднень, фейків, провокацій, вміння обирати інформаційні джерела та робити об'єктивні висновки з великого потоку інформації, використовувати період кризи як можливість прориву до нового, свідомо передавати та розповсюджувати інформацію, керувати процесами навчання і оптимального розвитку тощо. В цьому контексті розкривається потенційна можливість знайти оптимальні для людини сценарії, шляхи розгортання подій як на індивідуальному, так і на колективному рівні, та опанувати методи управління процесами розвитку.

Ключові слова: інформаційна свідомість, відкрита нелінійна система, синергетика, аттрактор.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В умовах сучасної війни Росії проти України інформаційна складова є однією з найважливіших. Як наслідок, виникає потреба розуміння природи інформаційної свідомості та складного процесу сприйняття, перетворення та асиміляції інформації в її різних формах. Цим зумовлена мета цієї статті – розкрити нелінійну природу інформаційної свідомості суспільства у контексті інформаційної складової війни. Це також передбачає дослідження ефективних способів керування (самокерування) нелінійними системами, зокрема, інформаційною свідомістю, що сприяє як фіксації зовнішнього керування, так і розумінню внутрішніх процесів для роботи із собою і з дійсністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Питання інформаційної свідомості активно досліджується в останні роки, що природно

відповідає потребам суспільства осмислити цей феномен.

Так, М. О. Кириченко зосереджується на дослідженні інформаційної свідомості як соціального феномена і складової компоненти ідеології інформаційного суспільства сучасної України, застосовуючи синергетичний та соціоаксіологічний підходи та методи. Автор також посилається на вже існуючі дослідження інформаційної свідомості у роботах О. Дзьобаня, В. Вашкевича, В. Воронкової, О. Кивлюк, М. Максименюк, В. Нікітенко, О. Найдьонова, Д. Свириденка, О. Сосніна (Кириченко, 2017).

У зарубіжній філософській літературі тема інформаційної свідомості підіймається протягом останніх десятиліть і часто пов'язана із темою штучного інтелекту та навіть із висвітленням генези цього поняття ще у період античності. Можна згадати деяких популярних авторів, тому що перелічити всіх і навіть більшість не видається можливим. Це Ігор Александер та Гелен Мортон ("Aristotle's Laptop. The Discovery of our Informational Mind"), Девід Геймез ("The Informational Mind and the Information Integration Theory of Consciousness"), Джуліо Тоні

Corresponding author:

¹ Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

E-mail: nkom1221@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4438-5458>

(“An Information Integration Theory of Consciousness”) та ін. (Aleksander, and Morton, 2012; Gamez, 2014; Tononi, 2004). Синергетичний підхід до дослідження свідомості як складної нелінійної системи також розвивала Олена Князева у низці робіт, що отримали міжнародну зацікавленість (Knyazeva, 1999).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

На нашу думку, в умовах сучасності актуалізується потреба у розкритті шляхів розвитку вітчизняної інформаційної свідомості з огляду на буремні події захисту України від агресії, в т. ч. інформаційної. Складність всіх цих процесів зумовлює необхідність використання синергетичного підходу. Звідси мета цієї статті – це також надання рекомендацій щодо інформаційного захисту сучасного українського суспільства на підґрунті експлікації нелінійної самокерованої природи інформаційної свідомості.

Визначення інформаційної свідомості.

На нашу думку, інформаційна свідомість – форма суспільної свідомості. Відзначимо, що під суспільною свідомістю розуміють «сукупність ідеальних форм (понять, суджень, поглядів, почуттів, ідей, уявлень, теорій), які охоплюють і відображають суспільне буття, все різноманіття суспільних відносин, вироблених людством у процесі освоєння природи і суспільної історії» (Воловик, 2011, с. 189). Відповідно до цього, інформаційну свідомість можна визначити як сукупність уявлень, ідей, понять, концепцій, теорій та ін., в якій відображаються суспільні відносини у зв'язку з виробництвом, передачею, сприйняттям, обміном інформацією, пов'язані з цим різноманітні інформаційні явища та процеси.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання)

Мета статті – розкриття нелінійної природи інформаційної свідомості суспільства у контексті інформаційної складової війни, а також надання певних рекомендацій щодо інформаційного захисту сучасного українського суспільства на підґрунті експлікації нелінійної самокерованої природи інформаційної свідомості. Завдання дослідження: 1) проаналізувати нелінійність інформаційної свідомості, її когнітивної та креативної активності; 2) розкрити особливості інформаційної свідомості в контексті нелінійності; 3) здійснити аналіз нелінійності інформаційної

свідомості на прикладі процесів сучасної війни Росії проти України.

Методологія дослідження

В останні десятиліття в епістемології і філософії свідомості (philosophy of mind) успішно застосовується підхід, який базується на використанні нелінійної динаміки. Колишні підходи до розуміння мозку і свідомості – обчислювальний і інформаційний – тут оголошуються принципово недостатніми порівняно з моделями нелінійної динаміки і теорії самоорганізації складних систем (синергетики) (Knyazeva, 1999). Зазначимо, що синергетика – це відносно новий міждисциплінарний напрямок наукових досліджень, в рамках якого вивчаються процеси переходу від хаосу до порядку і назад (процеси самоорганізації і самодезорганізації) у відкритих нелінійних системах різної природи. Термін «синергія» походить від грецького слова *συνεργία*, що означає «співробітництво», «пов'язані енергії», «скоординована дія».

Звідси впливає розуміння інформаційної свідомості як емерджентного феномена, в якому з'являються і комбінуються складні почуттєві і ментальні образи. При цьому інформаційна свідомість не просто накопичує і перебирає дані про інформацію, що надходять ззовні, як це робить комп'ютер, але вибирає і продукує з самої себе нові принципи організації інформації про інформацію.

Для розуміння динаміки складності інформаційної свідомості напевно слід використовувати уявлення нелінійної динаміки, як швидкого гіперболічного, лавиноподібного зростання безлічі інформації про інформацію, різних форм розуміння і реалізації проектів інформаційного розвитку, зміни темпів інформаційного розвитку, циклів інформаційної активності суспільства, порогові інформаційні збудження соціальних систем, їх підвищену інформаційну чутливість в стані нестійкості, або здатність до розростання малих збурень в макроструктури, каскади інформаційних біфуркацій, фазові переходи, балансування на краю інформаційного хаосу (Knyazeva, 1999).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

1. Нелінійність інформаційної свідомості, її когнітивної та креативної активності

Нелінійність інформаційної свідомості, її когнітивної та креативної активності має прояв у такому.

По-перше, в пороговості чутливості до інформації про інформацію, що вказує також на емерджентні властивості інформаційної свідомості як складної системи. Відомо, що існують пороги сприйняття людського ока, людського вуха та ін. Інформаційна свідомість людини стає більш чутливою (поріг її сприйняття) до тих думок і ідей про інформацію в тексті або почутої мови, до яких сама людина вже приходила, про що вже сама роздумувала.

По-друге, існує нелінійність процесів швидкого зростання, в яких присутні тривала квазістаціонарна стадія і стадія вибухового зростання з характерними стрибками, емерджентними явищами. У квазістаціонарній стадії, здавалося б, нічого не відбувається, ідеї лише визрівають глибоко в свідомості, навчання важкого предмету, наприклад іноземної мови, як ніби ні до чого не призводить. На стадії надшвидкого, вибухового зростання нові ідеї народжуються раптово, відбуваються прориви у вивченні предмета. Раптом пишеться, раптом хочеться творити – словом, є що сказати людству. Дитина раптом заговорила на іноземній мові, раптом стала розуміти тексти, а не бігти за кожним словом до словнику. Це фази осяяння, інсайту або якісної зміни рівня знання якогось предмета.

Такого роду якісні перебудови в інформаційній свідомості, подібні катастрофічним явищам в природі (виверження вулкана або сніжної лавини), можна порівняти з якісними переходами в діалектиці Г. В. Ф. Гегеля. У синергетиці вони називаються фазовими переходами.

По-третє, має місце зміна темпу розвитку: періоди активної інформаційної творчості змінюються періодами відпочинку, спаду активності. Періоди комунікації, активного спілкування, виходу творчості людини в світ змінюються періодами занурення в себе, відходу від світу, усамітнення (Кныазева, 1999).

По-четверте, існують резонансні порушення, коли спостерігається ефект: «Малі причини великих історичних подій». Існують періоди нестійкості – кризові періоди. Соціальна тканина стає чутливою до малих змін, вона народжує інновації. Свідомість людини стає особливо здатною до проривів до нового. У періоди криз можуть відбуватися радикальна ломка інформаційного світогляду особистості, кристалізація її таланту, кристалізація або перекристалізація її почуттів.

Висловлюючись образною мовою, складна система, виникнувши і розвиваючись, відчу-

ває світ, кидає йому виклик, але і світ впливає на неї. І система, і навколишнє середовище взаємно активні. Якщо процес їх взаємного випробування не завершується розпадом системи, то в результаті вони виявляються відповідними одне до одного. Система адаптується до навколишнього середовища, яке в свою чергу також видозмінюється. Процес налагодження їх співіснування, облаштування їх спільного «життя» називають процесом коеволуції, а результатом цього процесу є структурне сполучення складної системи і середовища (в живій природі – організму і середовища його проживання). Жити, пізнавати і творити означає бути цілим, зберігати свою самототожність. Механізм підтримки самого себе – це кругова причинність, або, як його називає Ф. Капра, мережевий патерн (Кныазева, 1999; Capra, 1997).

2. Особливості інформаційної свідомості в контексті нелінійності

Нам здається доцільним навести корисний, але не вичерпний список основних особливостей інформаційної свідомості в контексті нелінійності:

- слід дивитися на будь-яке, навіть застигле, явище як на певну еволюційну стадію процесу його розгортання;
- існує глибинна незворотність розвитку, його багатоваріантність та альтернативність як в історичній ретроспективі, так і у перспективі;
- існує можливість, що так звані тупикові гілки, маргіналії, девіанти і навіть архаїка можуть бути – у певному відношенні – досконаліше наявного стану;
- сьогодення не тільки визначається минулим, а й будується, формується з майбутнього. Явні, усвідомлені і латентні установки визначають нашу поведінку сьогодні, «тягнуть» нас з майбутнього;
- будь-яка система не є вільною, повністю незалежною від процесів на нижніх рівнях організації. Ефект розростання (посилення) флуктуацій означає, що в нелінійному світі малі причини можуть породжувати великі наслідки;
- розвиток відбувається через нестійкість, а вища стійкість, динамізм розвитку має місце завдяки слідуванню за колами ритму, завдяки зміні станів, у певному сенсі завдяки нестійкості;
- хаос руйнівний (складні системи в розвинених станах можуть бути чутливими до малих хаотичних флуктуацій на мікрорівні), і в той самий час хаос конструктивний, творчий (сам хаос може

бути захистом від хаосу, механізмом виведення на бажані стани еволюції);

– нове з'являється як емерджентне та непередбачуване, і в той самий час нове запрограмоване у вигляді спектра можливих шляхів розвитку, спектра відносних стійких структур еволюції;

– архітектурно правильне об'єднання частин у ціле (структур різної ступені розвиненості, різного віку в складну структуру) створює можливість прискорення темпів еволюції як цілого, так і частин, що входять до нього (Кnyazeva, 1999).

Етапи управління та самоуправління нелінійними системами

Поняття «атрактор» близьке до поняття «мета». Під «атрактором» в синергетиці розуміють відносно стійкий стан системи, який ніби притягує (лат.: *attrahere* – притягувати) до себе всі траєкторії системи, визначені різними початковими умовами. Поняття «атрактор» можна співвіднести з Ейдосами Платона – ідеями як першобразами, уподібнитися до яких і наслідувати які прагнуть речі видимого світу.

Синергетика може «підказати», як зробити наступний крок і що в принципі можна очікувати. А правильна постановка проблеми та вибір напрямку пошуку, як правило, більш цінні, ніж саме вирішення цієї проблеми. Поле можливих шляхів розвитку будь-якої відкритої нелінійної системи визначається не характером зовнішнього впливу на неї, а цілком – власними властивостями (характеристиками) цієї системи. Три базових фактори, які визначають можливість і характер (само)керування нелінійними відкритими системами, в тому числі інформаційною свідомістю, такі:

1) існує безліч шляхів розвитку, шлях розвитку не є визначеним, не єдиний, значить, у людини є можливість вибору кращого, оптимального для неї шляху;

2) хоча шляхів розвитку може бути дуже багато, їх кількість не є нескінченною. Знання обмежень, того, що в принципі не можна здійснити в даному середовищі – це саме по собі дуже цінне для людини знання. Людина має можливість прискорити еволюцію, уникнути тих безглузвих і порожніх спроб, які все одно будуть зруйновані;

3) діючи від цілей-атракторів, від ідеалу, людина знаходить можливість правильно ініціювати бажані напрямки самоструктуралізації систем (в тому числі самої себе) вже сьогодні, не чекаючи здійснення тривалого процесу їх власного виходу на потрібні атрактори.

Наприклад, стародавні способи саморегулювання людини і її самоцілення, відомі в індійській йозі, китайському ушу, японському карате, східній медитації та ін., що розкривають величезні фізичні і духовні можливості людського організму, здаються загадковими. Можна припустити, що вони є способами резонансного впливу людини на саму себе, її резонансного самоуправління (Кnyazeva, 1999).

При цьому головною умовою такого (само)керування є глибоке знання системи та бажання для неї природного та найоптимальнішого шляху розвитку.

3. Аналіз нелінійності інформаційної свідомості на прикладі процесів сучасної війни Росії проти України

Проаналізуємо наведені складові і особливості нелінійності інформаційної свідомості на прикладі війни Росії проти України.

Війна є формою хаосу, яка ставить людей в критичні ситуації та яка передбачає спектр можливих реакцій і шляхів розвитку суспільних систем, що в ній задіяні. В цій фазі нелінійні системи, інформаційна свідомість зокрема, дуже чутливі до невеликих, але своєчасних впливів. Те, що здавалося неможливим, стає можливим, хоча умовна «ймовірність» такої події дуже мала. Так, своєчасне і швидке об'єднання суспільства на базі ідеї захисту національної самоідентичності, інформаційний спротив в його різних проявах та інші фактори змогли переломити ситуацію на початку війни. Ця війна є наочним прикладом важливості таких «малих» впливів (порівняно із силами, з якими довелось боротися) для втілення малоїмовірного, тому що вже відомо, що більшість західних експертів, політиків, лідерів думок вважала, що Україна не витримає, і що об'єктивно ресурсів було недостатньо. Але сталася малоїмовірна і неочікувана подія – ситуація почала розгортатись на користь України.

При цьому і досі інформаційна складова війни залишається однією з визначних, просуваються деструктивні і дискредитуючі наративи, які розповсюджуються скоординованими групами. Натомість є і інформаційні способи протидії, які активно використовуються в Україні. Це, наприклад, визначення певних кореляцій і схожих патернів поведінки для скоординованих акаунтів, що свідчить про інформаційну операцію. І в цьому процесі інформаційна свідомість відіграє ключову роль. Як і в тому, що люди часто сприймають реальність через призму інформаційної

складової, що визначально впливає на світогляд, який може суперечити навіть, здавалося би, очевидній і об'єктивній дійсності.

Але не менш важливим для складних нелінійних систем є «підготовка» до фазового переходу в інший стан у точці біфуркації, поступове накопичення факторів впливу і готовності до переходу. Так, цьому сприяла низка соціально-політичних подій років перед війною, перш за все Революція гідності, зумовлена свідомим вибором частиною населення європейського вектору розвитку, а також тим колективним прагненням, яке вкладається у поняття волелюбності нашого народу.

Щодо майбутнього – воно з точки зору синергетики знаходиться в постійному становленні і твориться в теперішньому. Хаос має великий творчий потенціал, який може бути втілений як на індивідуальному, так і на колективному рівні.

Як було зазначено, діючи від цілей-атракторів, людина знаходить можливість правильно ініціювати бажані напрямки самоструктуралізації систем (в тому числі самої себе) вже сьогодні, і спрямовувати систему в цьому напрямку. Тому зараз настільки важливе цілісне і конструктивне бачення майбутнього, і цей запит є не тільки в Україні, а і на рівні світового суспільства. В околі точки біфуркації система стає дуже чутливою, що у випадку сучасної глобальної і локальної ситуації проявляється в тому числі як виявлення слабкості і надмірної чутливості в особистих, соціальних

і міжнародних стосунках. Тому є загрози нових конфліктів, або розвитку існуючих, що теж характерно для перехідного часу. Але також є можливість скорішого виходу на нову конструктивну траєкторію розвитку. В цьому має допомогти в тому числі розуміння особливостей інформаційної свідомості в контексті нелінійності, зокрема важливості створення потенційних бажаних траєкторій розвитку, правильного об'єднання різних частин у ціле, яке уможливорює пришвидшення еволюції цілого, використання творчих можливостей хаосу, узгодження з природними ритмами розвитку відкритих нелінійних систем тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Розуміння нелінійної природи інформаційної свідомості, на нашу думку, є однією з умов для перемоги в інформаційній війні, яка включає захист від агресивних інформаційних забруднень, фейків, провокацій, вміння обирати інформаційні джерела та робити об'єктивні висновки з великого потоку інформації, використовувати період кризи як можливість прориву до нового, свідомо передавати та розповсюджувати інформацію, керувати процесами навчання і оптимального розвитку тощо. В цьому контексті розкривається потенційна можливість знайти оптимальні для людини сценарії, шляхи розгортання подій як на індивідуальному, так і на колективному рівні, та опанувати методи управління процесами розвитку.

Список використаних джерел

- Aleksander I., Morton H. Aristotle's Laptop. The Discovery of our Informational Mind. *World Scientific Publishing Company*. 2012. 242 p.
- Capra F. The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems. *Anchor*. 1997. 368.
- Gamez D. The Informational Mind and the Information Integration Theory of Consciousness. *International Journal of Machine Consciousness*. 2014. № 6 (1). P. 21–28.
- Haken H. Principles of Brain Functioning: A Synergetic Approach to Brain Activity, Behavior and Cognition (Springer Series in Synergetics). Springer, 1995. 349 p.
- Knyazeva H. The Synergetics Principles of Nonlinear Thinking. 1999. Vol. 54. С. 163–181.
- Tononi G. An information integration theory of consciousness. *BMC Neurosci*. 2004. № 5. P. 42.
- Кириченко М. О. Інформаційна свідомість особистості як соціальний феномен і складова компонента ідеології інформаційного суспільства сучасної України. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 2 (10). С. 56–62.
- Основи соціальної філософії : навчальний посібник / за заг. ред. В. І. Воловика. Запоріжжя : Просвіта, 2011. 320 с.

References

- Aleksander, I. and Morton, H. (2012). Aristotle's Laptop. The Discovery of our Informational Mind. *World Scientific Publishing Company*. P. 242.
- Capra, F. (1997). The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems. *Anchor*. 368.
- Gamez, D. (2014). The Informational Mind and the Information Integration Theory of Consciousness. *International Journal of Machine Consciousness*, 6 (1): 21–28.
- Haken, H. (1995). Principles of Brain Functioning: A Synergetic Approach to Brain Activity, Behavior and Cognition (Springer Series in Synergetics). *Springer*. P. 349.

Knyazeva, H. (1999). The Synergetics Principles of Nonlinear Thinking. Vol. 54. 163–181.

Tononi, G. (2004). An information integration theory of consciousness. *BMC Neurosci*, 5: 42.

Kyrychenko, M. O. (2017). Information consciousness of the individual as a social phenomenon and a component of the ideology of the information society of modern Ukraine. *Problems of social work: philosophy, psychology, sociology*. 2 (10). 56–62.

Basics of social philosophy (2011) : Study guide / by general. ed. Volovyk V. I. Zaporizhzhia : Prosvita. P. 320.

KOMAROVA, NADIIA – PhD student of the Faculty of Social Philosophy and Management,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: nkom1221@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4438-5458>

NONLINEARITY OF INFORMATIONAL MIND

The relevance of the research is in modern war conditions between Russia and Ukraine, the informational component is the most important one. As a result, there is a need to understand the informational nature consciousness and the complex perception process, transformation and assimilation of information in its various forms. The purpose of the article is to reveal the non-linear nature of society; information consciousness in the information war context component, to provide certain recommendations regarding the information protection of modern Ukrainian society based on the explication of the non-linear self-directed informative natural consciousness. Research tasks: 1) to analyze the informative consciousness nonlinearity, its cognitive and creative activity; 2) reveal informative consciousness features in the nonlinear context; 3) to carry out the non-linear informative consciousness analysis using the example of the Russia; modern war against Ukraine processes. For this, a synergistic approach to the analysis of open nonlinear systems was used. This involves the disclosure of signs and non-linear manifestation informative feature consciousness, such as sensitivity threshold about information, there is a long quasi-stationary stage and an explosive growth stage with characteristic jumps, a change in the development pace, the crisis periodical existence (instability periods). There is also a need to research effective managing ways (self-managing) informative non-linear open system consciousness. Conclusions are drawn that understanding the non-linear informative natural consciousness, in our opinion, is one of the conditions for victory in the information war, which includes protection against aggressive information pollution, fakes, provocations, the ability to choose information sources and draw objective conclusions from a large information flow, use the crisis period as an opportunity to break through to something new, consciously transfer and distribute information, manage the learning and optimal development processes, etc. In this context, a potential opportunity is revealed to find optimal scenarios for a person, ways of unfolding events both at the individual and collective level, and to master the managing development processing methods.

Keywords: informational mind, open nonlinear system, synergy, attractor.

© The Author(s) 2023

This is an open access article under
the Creative Commons CC BY license

Received date 07.01.2023

Accepted date 17.01.2023

Published date 15.02.2023

How to cite: Комарова, Надія. Нелінійність інформаційної свідомості. Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house “Helvetica”, 2023. 14 (91). P. 48–53.

doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-14-91-06>